

تاریخ سربازگیری در ایران

با تأیید اسناد و عریضه های مردمی در خراسان

دکتر زهرا علیزاده بیرجند

(دانشیار دانشگاه بیرجند)

دکتر سمیه حمیدی

(استادیار دانشگاه بیرجند)

دکتر فاطمه رضایی مکی

تاریخچه سربازگیری در ایران باتکیه بر اسناد و عریضه های مردمی در خراسان

زهره علیزاده بیرجندی، سمیه حمیدی، فاطمه رضایی مکی

سرشناسه: علیزاده بیرجندی، زهره، ۱۳۴۴ -

عنوان و نام پدیدآور: تاریخچه سربازگیری در ایران با تکیه بر اسناد و عریضه های مردمی در خراسان / زهره علیزاده بیرجندی، سمیه حمیدی، فاطمه رضایی مکی.

مشخصات نشر: تهران: فکر بکر، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۴۰ ص: م.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۳-۱۵-۲

وضعیت فهرست نویسی: فایلی

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران، ارتش — سربازگیری

موضوع: Recruiting, enlistment, etc. Iran.

شناسه افزوده: حمیدی، سمیه، ۱۳۶۱ -

شناسه افزوده: رضایی مکی، فاطمه، ۱۳۵۹ -

رده بندی کنگره: ۱۳۹۸ ع ۹الف/UB۳۴۵

رده بندی دیویی: ۳۵۵/۲۲۴۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۸۶۵۴۰

ناشر: فکر بکر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۸

امور فنی: انتشارات فکر بکر

صفحه آرایشی: فائزه دستگردی

طراح جلد: نفیسه شکرانی

لیتوگرافی و چاپ: واصف

قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۳-۱۵-۲

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
------------	---

فصل اول: پیشینه سربازگیری در ایران

مروری بر پیشینه های سربازگیری در ایران.....	۱۳
قوانین سربازگیری.....	۲۲
نسخ خطی سربازگیری.....	۲۹

فصل دوم: واکنش در برابر خدمت نظام وظیفه

واکنش های مردم در برابر قانون خدمت نظام وظیفه.....	۳۹
قیام حاج نورالله اصفهانی.....	۴۰

فصل سوم: هزینه های مردمی

عریضه ها؛ بازتاب واکنش های مردم در برابر سربازگیری.....	۴۹
راه های فرار از خدمت سربازی.....	۶۰

فصل چهارم: مشق سربازی در نسخ خطی

مشق سربازی.....	۶۹
-----------------	----

فصل پنجم: بازتاب اخبار سربازگیری در مطبوعات

درآمد.....	۹۱
مجله قشون و مطالب مطرح در باب سربازگیری.....	۹۱
اخبار سربازگیری در روزنامه اطلاعات.....	۹۷
رئیس سربازگیر.....	۹۷
کمیسیون سربازگیری.....	۹۷

۹۷		سربازگیری از اول آبان ماه
۹۷		راجع به نظام اجباری معافیت ۲۱ ساله های پارسال
۹۸		کمیسیون سربازگیری
۹۸		راجع به سربازگیری
۹۸		اعلان
۹۸		نظام اجباری
۹۹		تصمیم کمیسیون سربازگیری
۹۹		سربازگیری
۹۹		راجع به نظام اجباری
۱۰۰		تشکیل کمیسیون نظام اجباری
۱۰۰		تصویب نظامنامه
۱۰۰		نشر اسامی مشمولین سربازگیری
۱۰۰		مذاکرات کمیسیون در باب اصلاح نظام نامه
۱۰۱		حرکت مأمورین سربازگیری حومه تهران
۱۰۱		افتتاح مجلس سربازگیری
۱۰۲		راجع به سربازگیری
۱۰۲		نظام اجباری
۱۰۲		حقوق منتظرین خدمت
۱۰۲		معافیت از خدمت سربازی
۱۰۳		ختم مجلس سربازگیری
۱۰۳		رسیدگی بکارهای مجلس سربازگیری
۱۰۳		پوشیدن لباس سربازی
۱۰۳		سربازگیری در سمنان
۱۰۴		سربازگیری در ینگه امام
۱۰۴		مجلس سربازگیری
۱۰۴		نظام اجباری دماوند
۱۰۴		رسیدگی کمیسیون به امور مشمولین در ینگه امام

۱۰۴	رسیدگی به معافیت سربازان
۱۰۵	سربازان سمنان
۱۰۵	خاتمه سربازگیری ینگی امام
۱۰۵	سوگند سربازان
۱۰۵	سربازان شمیران
۱۰۵	خاتمه سربازگیری
۱۰۶	مجلس سربازگیری شمیران
۱۰۶	سربازان دماوند
۱۰۶	سربازگیری شمیران
۱۰۷	اختتام کمیسیون سربازگیری
۱۰۷	سربازگیری در کاشا
۱۰۷	سربازگیری در قزوین
۱۰۸	نظام اجباری در همدان
۱۰۸	تخصیص محل برای سربازگیری
۱۰۸	مامور تفتیش نظام اجباری
۱۰۸	امور سربازگیری
۱۰۹	نظام اجباری
۱۰۹	افتتاح مجلس سربازگیری
۱۱۰	کمیسیون نظام اجباری و شرایط معافیت
۱۱۰	نظام اجباری
۱۱۱	به مشمولین نظام اجباری
۱۱۳	در کمیسیون نظام اجباری
۱۱۴	صدور دستور
۱۱۴	عملیات سربازگیری
۱۱۴	کمیسیون سربازگیری
۱۱۵	سرباز گیری
۱۱۵	سربازگیری در بندر پهلوی

پیوست ۱: بازتاب خدمت نظام نظام وظیفه اجباری در صورت مذاکرات مجلس شورای ملی.....	۱۱۷
قانون اصلاح موادی از قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۲۵۳۰.....	۲۴۱
قانون الحاق یک تبصره به ماده ۴۶ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۴
قانون اصلاح تبصره ۳ ماده ۴۴ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۴
قانون اصلاح تبصره ۲ ماده ۴۶ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۵
قانون اصلاح ماده ۲۶ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۵
قانون الحاق تبصره ۶ ماده ۳۱ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۶
قانون استخدام سربازان وظیفه به صورت پیمانی برای خدمت در مشاغل فنی و تخصصی مورد نیاز نهادهای مسلح شاهنشاهی.....	۲۴۶
قانون الحاق یک تبصره به ماده ۲۲ و اصلاح مواد ۵۲ و ۵۳ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۷
قانون تمدید مدت تعیین شاه به تبصره ذیل ماده ۲۲ قانون خدمت وظیفه عمومی مصوب ۲۶ آذر ماه ۱۳۵۲ (۵۳۲) شاهنشاهی.....	۲۴۸
قانون الحاق یک تبصره به ماده ۳۱ قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۴۸
قانون راجع به تمدید مدت اجرای قانون خدمت وظیفه عمومی (روش جدید سربازگیری).....	۲۴۹
قانون اصلاح مواد ۲۶ و ۶۴ قانون نظام وظیفه.....	۲۵۰
قانون اصلاح قانون نظام وظیفه مصوب ۲۲ آبان ماه ۱۳۲۴.....	۲۵۱
قانون مجازات مجرمین در امور نظام وظیفه.....	۲۵۴
قانون خدمت وظیفه عمومی.....	۲۵۷
قانون الحاق یک تبصره به ماده ۵۵.....	۲۷۸
پیوست ۲: اسناد.....	۲۷۹
فهرست منابع.....	۳۳۳

مقدمه:

سربازگیری و پیشینه‌های آن به عنوان جستاری در عرصه‌ی مطالعات تاریخ نظامی در حوزه‌ی تاریخ اجتماعی و سیاسی نیز جایگاه ویژه‌ای دارد. پژوهش حاضر از طریق مرور تاریخچه‌ی سربازگیری در ایران و خوانش تحلیلی اسناد سربازگیری در خراسان در نظر دارد برخی از وجوه مغفول خدمت نظام وظیفه را در ایران مورد بررسی قرار دهد.

فصل اول کتاب پیش رو، با عنوان «پیشینه سربازگیری در ایران» ضمن پرداختن به تاریخچه‌ی سربازگیری و تطور آن، برخی از نسخ خطی مربوط به سربازگیری و مضامین آنها را مطرح نموده است. از جمله نکات در خور توجه در این نسخ، نگرش آسیب شناسانه به معضلات خدمت سربازی، علل تنفر مردم از سربازی و ارائه‌ی راهکارهایی جهت رفع معضلات مذکور، شیوه‌های سربازگیری در سایر کشورها، تبیین دلایل وجوب نظام وظیفه با استناد به آیت قرآنی است.

در فصل دوم و آتش‌افشایی - امعه در برابر خدمت نظام وظیفه در ایران مورد بررسی قرار گرفته و در خلال این بررسی به پیام حاج نورالله اصفهانی و فرجام آن اشاراتی شده است. «عریضه‌های مردمی» که عنوان سوه بن فصل این نوشتار است، یکی از منابع اطلاعاتی مهم در مطالعه‌ی واکنش مردم و نگرش آنها را برابر سربازگیری می‌باشد. این عریضه‌ها که توسط مردم و خطاب به متولیان سربازگیری، مجلس شورای ملی و سایر نهادهای مربوط نگاشته شده، دربردارنده‌ی گلایه‌های مردم در نحوه‌ی سربازگیری و معضلات اقتصادی و معیشتی است که در جریان سربازگیری برای آنها پیش آمده است. طرح این عریضه‌ها مهم‌ترین وجه تمایز اثر حاضر با پژوهش‌ها پیشین است. در فصل چهارم مشق سربازی و آموزش‌های نظامی مدنظر قرار گرفته است. در این فصل برخی از نسخه‌های خطی مرتبط با مشق سربازی معرفی شده‌اند. بسیاری از اشکال و اصطلاحات به کار رفته در این نسخ خطی نشان‌دهنده‌ی تاثیرپذیری آموزش‌های نظامی و مشق سربازی از الگوهای اروپایی است. وجود مستشاران نظامی بیگانه در ایران نیز موید این تاثیرپذیری است.

فصل پنجم این کتاب به بازتاب خبرهای مربوط به سربازگیری در مطبوعات اختصاص دارد. در ابتدای این فصل مطالبی پیرامون سربازی از مجله قشون استخراج شده است. این مجله از قدیمی‌ترین نشریات منظم و مستند وزارت جنگ بوده که اولین شماره‌ی

آن در فروردین ۱۳۰۱ انتشار یافته است. در این مجله مقالات متعددی با موضوع سلامت جسمانی، روانی و اخلاقی سربازان و آموزش‌های نظامی به آنها منتشر شده است. در ادامه این فصل اخبار مربوط به سربازگیری در شهرهای ایران از روزنامه اطلاعات ذکر شده است. روزنامه از جهت اطلاع رسانی اخبار سربازگیری به مشمولین نقش مهمی ایفا کرده است. اخبار مذکور چشم‌اندازی از اقدامات کمیسیون سربازگیری، اعلان‌های مربوط به خدمت نظام، نشر اسامی مشمولین سربازگیری و سایر مباحث مرتبط را در شهرهای مختلف ایران ارائه داده است.

پیوسته‌های کتاب حاضر نیز از نظر جایگاه سربازگیری در صورت مذاکرات مجلس و در اسناد آرشیوی، حائز اهمیت است. پیوست یک که به بازتاب خدمت نظام وظیفه در صورت مذاکرات مجلس اختصاص دارد، بحث‌های تفصیلی بر سر قوانین مصوب در باب سربازگیری، دوطایفی بودن یا اجباری بودن خدمت نظام، زمان سربازگیری و عدم تصادم آن با فصل زراعت و برداشت محصول، وظایف مجالس سربازگیری، ابهامات مفاد مربوط به معافیت‌ها، پیشنهاد اسنادی از بانوان به هنگام جنگ و شرایط اضطراری و مخالفت اکثریت با آن، پیشنهاد احصاء مبایعی از وجوه معافیت‌ها برای وراثت شهرها اعم از افسران، درجه‌داران و سربازان و مباحثی از این قبیل مطرح شده است. نطق‌های پارلمانی و نحوه‌ی تصویب قوانین مرتبط با سربازگیری آگاهی‌های سودمندی را در مورد روند شکل‌گیری مقررات و قوانین مربوط به خدمت نظام وظیفه را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد.

در خاتمه برخورد لازم می‌دانم از تمامی کسانی که در روند شکل‌گیری این اثر نقش موثری داشته‌اند، بویژه از همکاران این پژوهش خانم‌ها دکتر سمیه حیدری و دکتر فاطمه رضایی مکی تشکر و قدردانی نمایم. از همراهی‌ها و مساعدت حجه الاسلام والمسلمین سیدعلی عماد، ریاست محترم کتابخانه مجلس شورای اسلامی و سرهنگ محمد مرتضی یوسفی نیز سپاسگزارم.

علیزاده بیرجندی

دانشیار گروه تاریخ دانشگاه بیرجند

اردیبهشت ۱۳۹۸